

A kereszténység elterjedése Örményországban.

— Choszrovituchd. —

Mivel az idén jún. 9-én üljük meg Világosító-Szt-Gergelynek, az örmények dicső apostolának ünnepest, alkalmoszerűnek tartjuk képmagyarázatúl röviden megemlékezni Choszrovituchdról, ki fivérével, a nagy Tiridáttal, Örményország második keresztény uralkodójával egyszerre vette fel a keresztiséget.

Árdásir, a gonosz perzsa király czélt ért és csalárdul megölette Choszrovot, az örmény királyt. E csapás kétségbe ejtette az örmény főurakat, kik közül némelyek a rómaiakhoz mentek által, mások a hegyek szorosai között kerestek menedéket. Ezen utóbbiakhoz tartozott az Ámáduni családból eredt Odá fejedelem is, ki megmentette a megölt király leányát és magával vitte Choszrovituchdot; ellenben a királyfit: Tiridátot, a vérfürdő színhegyéről Mántáguni Ártávaszt vitte római földre. Míg Choszrovituchd a gondos Odá örködő felügyelete mellett Áni várában nevedett, addig fivére Tiridát a császári udvarban vitézségének több ízben fényes jeleit adta, azután örmény és császári sergek kíséretében Örményországba jött. Az örmények elejébe mentek és nagy örömmel üdvözölték királyukat. Itt találkozott fivér és nővér: Tiridát és Choszrovituchd megölelték egymást. A király megszította a kormányzás gondjait eszes nővérevel. — „Ti-

ridát — mondja Chorenei *) — Diocletianus harmadik évében jutott kormányra. Nagy sereggel jött ide. Midőn Caesareába érkezett, a satrapák nagy száma ment elejébe. Országunkba érve megtalálja Odát, ki az ő Chosrovituchd nővérét nevelte és kincseit egy erődben nagy kitartással őrizte; mert Odá igaz, eltűrő, önmegtartóztató és okos férfiú volt; habár az Istenről szóló igazságot nem ismerte, mégis tudta a bálványok hamisságát. Növendéke: Chosrovituchd olyan szerény leány volt, mint egy apáca**) és nem beszélt sokat, mint más asszonyok. Tiridát Odát Örményországban miniszteri rangra emeli és háladatosan tiszteli; de különös kegyet mutatott emestvére, a Mántáguni Ártávaszt iránt, mivel ez volt az ő szerencséjének és az atyai hatalomhoz való jutásának oka; azért az ő kezébe teszi le az örmény sergek feletti fővezérséget.“

Mivel Tiridát Rómában pogány vallásra tanított, sehogy sem akarta, hogy országában: királyságában az isteni kinyilatkoztatás gyökeret verjen; azért számtalan kínzás után Szt-Gergelyt egy mély verembe (*υθρουα*: viráb) vettette, honnan mint Örményország „Világosítója“ került ki. — Ripszima vértanúsága után utólérte Tiridátot az Isten büntető keze: súlyos betegségbe esett. Senki sem tudott rajta segíteni. Erre egy angyal háromszor jelent meg álmában Chosrovituchd-nak és így szólott: „Csak egyedül Gergely, ki az Árdásád mellett levő verembe 14 évvel ezelőtt vettetett, képes a királyt meggyógyítani; küldjétek utána; ez nemcsak gyógyírt fog fájdalmaira csepegtetni, de meg is tanít titeket az igaz Isten ismeretére.“ Elment a küldöttség Árdásád városába: kivették Szt-Gergelyt, ki a kereszténység szövétnekével kezében jelent meg népe között. Elkezdte az üdv ígét hirdetni és tanítását befogadták...

Végre elérkezett az a megbecsülhetlen óra, midőn a király neje Ás-chen, nővére Chosrovituchd, az udvar, a

*) L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története (II. könyv, 178 lap). Eredeti örményből fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szongott Kristóf. Szamosújvárt, 1892.

**) Valószínű, hogy Odá és neveltje, kik Caesareában is tartózkodtak, itt megismerkedtek a kereszténység tanaival.

hadsereg, a nép felvették a kereszténységet. A hívők milioi szállottak le az Euphrát habjai közé: Szt-Gergely megkeresztelte őket az Atyának és Fiúnak és Szt-Lélek Istennek nevében.

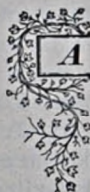
Choszrovituchd ezután Gárin városába húzódott, hol szép példája lett a keresztény hitnek; itt is fejezte be szent életét. Azon erődnek, mit fivére építtetett itt számára, — maradványait most is bámulattal szemléli az utazó.

Szongott Kristóf.

A költő sirjára.

— Sáházizján. —

A nap lement, — sötét a láthatár,
Az életet fölváltja a halál;
Amannak szála már el-elszakad,
Ez környezi halálos ágyamat.
Óh élet! kedves vagy te énnekem,
Felőled zenge dalt költészetem, —
Nem látva többé sok szépségedet —
Lantomnak minden hurja szétreped!
Ha meghalok, és könnyet ejtetek,
Virágot síromra ne hintsetek;
Hisz' nincs miért hogy a lélektelen
A szeretetnek bálványa legyen...
Nem hallgatott dalomra a világ,
Halál után kinek kell a virág?
Rozsáitoknak mi értéke van?
Ha szív kihült, — s a szellem messze van.
Mit ohajtok: természetes növény,
Mely ott tenyész Araxes partjain;
Diszítse az, — és fényes déli nap
Ringassa, védje bus sírhantomat;
Adjon rá új, — meg újabb életet
S világosítsa nyugvó helyemet!...

Simay Gergely.

Az örmény nyelv az indo-európai nyelvcsaládban.

— Pátkánián K.-nak az orosz császári földrajzi társaság kaukazi osztálya által kiadott „Tudósítások“-ban megjelent tanulmánya. —

I.

Ajelen század harmadik tizedeig az örmény nyelvet úgy az örmények maguk, mint azok az idegenek, kik tanulmányozását céljokul tüzték ki, különálló nyelvnek tekintették, a melynek mi közössége sincs más nyelvekkel, eltekintve a szomszédos népektől véletlenül beléje tévedt néhány szótól. 1837-ben mutatta először ki Petermann, az elhunyt berlini tanár, hogy az örmény úgy lexicalis, mint grammaticai tekintetben teljesen az indó-európai nyelvek nagy családjához tartozik.

Néhány évvel később ugyanily következtetéshez jutott Windischmann a nélkül, hogy Petermann könyvét ismerte volna. Véleményét az örmény nyelvnek helyéről az indo-európai nyelvkörben e szavakkal fejezte ki: „Hogy meghatározhassuk az örmény nyelv jellegét, más ősrégi örmény dialektust kell kiinduláspontul venniünk, a melynek nagy hasonlatossága volt a zenddel és az ó-perzsa nyelvvel, az ékirással. Ebbe a dialektusba mihamar belevegyültek különböző, nem pusztá sémiticus elemek, melyeknek jelenléte a Syriával való érintkezésnek és a pehlevi nyelv befolyásának tulajdonítandó, hanem oly gyökök is, melyek a kurd nyelvben és a kaukazi idiómákban találhatók.

Ezen idő óta az örmény nyelv összehasonlító tanulmányozása Németországban folyvást napirenden volt s jelentékeny eredményeket mutathat fel. Bopp „Összehasonlító nyelvtan“-ának második kiadásában (1857—1861) kimerítő elemzés alá vette az örmény nyelv szavait és formáit; Bötticher-Delagarde, Müller Fr., Gosche, Hübschmann, Justi és mások megkísérették közelebbi meghatározását az örmény nyelv helyének az indo-európai nyelvkörben.

Ez idő szerint két határozottan kidomborodó véleményyel találkozunk ebben az irányban. Az egyik,

melynek képviselőjeül Müller Frigyes bécsi tanár tekinthető, abból áll, hogy az örmény nyelv, hangzási (phonetikai) sajátosságainál fogva az iráni csoporthoz számítandó. „Az örmény nyelvre, úgymond Müller,*) nem úgy kell tekintenünk, mint az ó-perzsa vagy az ó-bactriai ivadékára, hanem mint egy más, előttünk ismeretlen törzsnyelv sarjára, mely az eredeti alapnyelvből az ó-perzsával vagy ó-bactriaival egyidejűleg vált ki.“ Az örmény nyelv és az európai csoport közt nem talál szerzőnk közelebbi rokonságot.

Ellenkező a nézete Hübschmann lipcsei tanárnak.**)
Ő azt állítja, hogy phonetikai sajátosságánál és nyelvtani szerkezeténél fogva az örmény nyelv nem az iráni nyelvcsoportozásba számítandó, hanem az európaihoz, nevezetesen pedig a szláv-litvanihoz.

Eme két szélső vélemény között áll, azoknak képviselőit az összehasonlítási eszközöknek tudományos fogyatékossága miatt élesen elítélve, az örmény nyelvnek ismeretes bűvára, Delagarde,***) a ki előbb Bötticher álnév alatt irt. Nézetét az örmény nyelvnek helyéről az indo-európai körben ez a tétele fejezi: „Phonetikai tekintetben határozottan iráni, szókészletére nézve azonban igen sok tekintetben megegyezik a görög és szláv dialectusokkal.“

Irániaknak, mint tudva van, a régi Irán földjén egykor élt vagy ma élő s a perzsákkal közel rokon származású népeket nevezik. E népeknek az indiaival rokon nyelvei, e rokonság daczára, hangzási sajátosságokkal birnak s külön — iráni — csoportot alkotnak. Rend szerint az iráni nyelvek közé sorolják: az ó-bactriait, az ó-közép (pehlevi, parsi) és új-perzsát ennek dialectusai-val, az afghánt (pustu) és az osseti-t. Az iráni nyelvek főismérvének tekintik a következő betűknek szavakban való használatát: a *h*-t a szanszkrit *s* helyett; az *s*-et a

*) Über die Stellung des Armenischen im Kreise der Indogermanischen Sprachen, Bécs, 1877.

**) »Über die Stellung des Armenischen im Kreise der Indogermanischen Sprachen« című tanulmányában.

***) Armenische Studien, Göttingen, 1877.

szanszkrit *c* helyet, a görög χ -t (az örmény *k*-t) a szanszkrit *sv* helyett *s* a torokhangot *á* szanszkrit *h* helyett.

Az örmények, mint oly nép, mely hosszú történeti multjának során ismételve politikai és culturalis függésben állott szomszédaitól, legkivált a perzsáktól, nyelvökbe annyi sok idegen, különösen perzsa szót vettek fel, hogy azok egészen idegen, az eredetitől elütő jelleget kölcsönöztek a nyelvnek. Igen fontos tehát jelenleg a buvárlatra nézve tudni azt, mi képezi az örmény szókészletben a nyelvnek eredeti birtokát s mi tekintendő az átkölcsönzés eredményének. Ha a nyelvből pusztán a legújabb átkölcsönzéseket s a régiebb korbeli nyilván perzsa szavaknak egy némelyikét távolítjuk el, ugy természetesen nem nehéz dolog, az örményt lexicalis tekintetben iráni jellegűnek állítani. Ekként járt eddig el a buvároknak legnagyobb része. Iráni szavaknak többé-kevésbé kiterjedt körében mozgott s az elemzésnek leginkább azokat a tiszta örmény szavakat vetette alá, melyek külsőleg igen könnyűvé tették az összehasonlítást.

Több körületekintéssel találkozunk *e* tekintetben De la garde-nál, ki az örmény nyelvben egyes rétegeket különböztet meg. „Az örmény nyelv, úgymond, három alkatrészből áll: a háikániból, arscidából (pehlevi) és sassanidából. Az arscida és sassanida elemek természetesen elárulják iráni jellegüket; de a háikáni is oly nyelvcsaládhoz tartozik, melynek legrégebb képviselője a zend nyelv.“ Az örménybe olvadt elemeknek megkülönböztető vonásairól ekként nyilatkozik: „Az arscida (vagyis az örmény nyelvbe az Arscida-korszak alatt jutott) elemek könnyen felismerhetők mindenütt, a hol torokhang fordul elő, mely az ó-bactriai és ó-perzsa nyelv törvényének megfelelően változatlanul jelenik meg, valamint azon esetekben is, midőn az ind *sv* helyettesítéséről van szó, melynek helyére az örmény nyelvben a *k*. és nem a görög χ lép. Sassanidáknak azon szavakat kell tartanunk, melyek az új-perzsában előfordulván, se a háikáni, se az új-perzsa nyelvhez nem tartoznak.“ Azon ismérvek közül, melyek segítségével a tisztán háikáni szavak az ó-bactriaiaktól s ó-perzsáktól megkülönböztethetők, csak kettőt említ fel Delagarde, és pedig:

a ζ -t az ind g helyett s a ds -t az ind h helyett. Ezen ismérvek alapján természetesen csak igen kevés szót lehetne biztonsággal tisztán örménynek határozni meg. Azonban csekély számuk daczára fontosak ezen ismérvek, mint első kísérlet azon sajátosságoknak pontosabb megállapítására, a melyek segítségével lehetővé válik az örmény nyelvbe jutott idegen elemeket feltárni s ekként a szükséges talajt a buvárlat számára előkészíteni.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Örmény ház a kiállításon.

„Reflexiók a nemzeti kiállítás ügyében“ cím alatt közelebről közzétett cikkünk során kifejezést adtunk abbeli reményünknek, hogy a hazai örménység kulturalis és egyéb, figyelmet érdemlő közviszonyainak feltárása, s egy összkiállításban szemléltetőleg leendő bemutatása céljából alkalmasint elérhető leendő, miszerint örmény származású vagyonosabb főuraink egyike egy, habár szerény méretű, de önálló kiállítási helyiség kiépítéséhez a szükséges minimalis anyagi áldozatot meghozni, s ezáltal fajunk — e teljesen magyar érzelmű és hazafias népfajnak — úgy e haza polgárai, mint a külföldi látogatók előtt leendő rokonszenves megismertetését lehetővé tenni hajlandó leendő.

Másrésről jeleztük azt is, hogy a tervezett specialis tárlatra oly sokoldalú kiállítási tárgyaink lesznek egybegyűjthetők, hogy ha azoknak legjavát választjuk is ki (egy külön pavillon keretében), igazán érdekes, csinos, s a közáldozatot megérdemlő kiállítást lenne módunkban rendezni a magyar-örmény családok, a különböző közintézetek, egyházi és világi birtokosok kezén levő, vagy általában az örmény népfaj szempontjából jellemzőnek ígérkező történeti, néprajzi, hiteleti, közgazdasági, tanügyi, művészeti és sok egyéb közmívelődési tárgyakkól, — miszerint a terv megvalósítása kétségenkívül érdemesnek látszanék úgy a cél által igényelt, aránylag jelentékte-

len költségnek, mint a keresztülviteléhez szükséges, ügybuzgó és fáradhatlan utánjárás közhasznú áldozatának meghozatalára!

Tett ígéretünket, hogy a kiállítási anyag, illetve a rendelkezésre álló specialis tárgyak közelebbi, tüzetes kimutatását is lapunk hasábjain részletezni fogjuk, — a hátralevő idő rövidsége s az erre vonatkozó actio megindításának sürgőssége végett sietünk ezennel beváltani, s a kilátásba helyezett tárgysorozat egyes kategóriáit, egyéni mérlegelésünk szerint, de a további megbeszélésnek egyenes felhívása mellett, a következőkben iparkodunk, mintegy első tervvázlatképpen, egybefoglalni, s olvasóink közérdeklődése alá terjeszteni:

A mult gazdag történeti anyagából kiindulva legelső sorban szemünkbe ötlenek régi, becses, művészi kivitelű, eredeti örmény kézírati kódexeink, melyeket a magyar földre beköltözött őseink viszontagságteljes vándorlásaikból magukkal hoztak.

Említésreméltók ezek mellett a különféle egyházi nyomtatott könyveink; főleg a Szentírás remek örmény fordítása, melyet egy armenista író a fordítások királynőjének nevezett el.

Örmény nemesi családok által a magyar királyoktól nyert czímereslevelek (armalisok) eredetiben vagy hiteles másolatokban; melyek az illető birtokosoktól e célra bekérendők.

A két örmény szabad kir. városnak adott kir. kiváltságokról kiállított oklevelek (diplomák).

Nevezetesebb történeti okiratok városi és egyházi levéltárainkból. Többek között helyhatósági szabályrendeletek (statutumok).

Tokáti Minász nagyfontosságú eredeti örmény gyászverse azon üldöztetésekről, melyeket elődeink, Erdélybe költözésük előtt, vallási szempontból átszenvedtek a moldvai fejedelemségben.

Szamosújvár városának, dr. Molnár Antal orsz. képviselő által írt, pályakoszorúzott monográphiája, (kézirat) és a Szongott-féle helyrajzi munka.

Az „Armenia“ összes füzetei (évfolyamonként be-
kötve) és a magyar Chorenei.

A rendelkezésünkre álló nevezetesebb örmény köny-
vek, hírlapok, folyóiratok, színlapok és egyéb nyomtat-
ványok.

Az „Aurora“ nyomdának saját örmény betű-kész-
lete.

Az örmény katolikus lythurgia magyar fordítása,
(Ávedik Lukács erzsébetvárosi esperes-plebános kézírata).

Egy magyar-örmény szótár, habár csak kézirat-
ban; továbbá az Ávéd által Neumann után átdolgozott
örmény irodalom-történet és a Jákutgián-Vásady-
féle magyar-örmény nyelvta.

A Gábrus által írt erdélyi örmény népregények,
mint az ország részünkben élő dialectusra vonatkozó nyelv-
hagyomány és jellemző adalék. (Kézirati művek.)

Ugyanezen szempontból az erdélyi tájnyelven kia-
dott örmény káték és olvasókönyvek is kiállíthatók.

Örményország térképe a nemzeti királyság korából.

A magyar-örmény metropolisz és környékének tér-
rajza.

Álisán, az örmény szerzetes költő, honismertető
műve, a szamosújvári gymnasium örmény könyvtárából.

Lukácsi történeti és egyháztörténeti művei, (ma-
gyarul és latinul) hátrahagyott kézirataival együtt.

A reá vonatkozó levelezések és egyéb emléktárgyak,
esetleg egy kis kollektív gyűjteményt képezhetnek.

Szamosújvár és Erzsébetváros, illetve a kisebb örmény kolóniák látképei, különös tekintettel az örmény katolikus templomoknak feltüntetésére. (Újvidéki tem-
plom.)

A Martinuzzi-vár és az Apaffy-kastély látké-
pei; mint a mely történeti épületek tövében keletkeztek
az örmény városok.

Örmény egyházi énekeink hangjegy-gyűjteménye,
mely a szamosújvári főegyház birtokában van.

Külföldi és hazai jeles örmények arczképei, e
folyóirat szerkesztőségének gyűjteményéből.

Hazai kolóniáink nyilvános örmény feliratai.

Az új örmény egyházi énekeskönyv.

Statisztikai összeállítása az egyházi, katonai, tanári, törvénykezési, stb., állásokban alkalmazott magassabb állású örmény honpolgároknak.

Történeti jelentőséggel bíró hazafias vagy társadalmi téren kiváló egyéniségeink arcképei: például Lukácsy arcképe, Verzereskul püspök, Karátsonyi Guidó gróf, Gorove István, Kiss Ernő és mások.

Jeleseink némelyikének egyszerű vagy broncirozott gipsz-mintázatban jutányosan elkészíthető mellszoborcskája, dekoratív elrendezéssel, a pavillon fülkéinek diszítésére.

Az örmény származású „magyarcsalogány“ Hollósy Kornélia arcképe vagy mellszobra.

Münchenben lakó festőművésznk: Hollósy Simon valamelyik kiválóbb festménye.

A Ligeti hagyatékában fenmaradt és országgyűlési képviselőnk birtokában levő örmény néprajzi festmény.

A bibliai hagyományok emléke által megszentelt ősi Ararát-hegy látképe.

Nevezetesebb történeti alakjaink, s a byzanti örmény császároknak részint eszményi, részint egykorú rajzok vagy érmek után fenmaradt képei.

Hászun (az egyetlen örmény bíboros patriarkhá-
nak) a festői egyházi öltönyt is feltüntető színezett fényképe.

Verzereskul püspöknek, mint a hazánkba költözött örménység szellemi vezérének s Szamosújvár alapítójának, e város főterén felállíttatni tervezett szobor mintája vagy tervvázlata.

A velencei mechitháristák muzeumában őrzött örmény királyi korona utánzata vagy fényképe.

A szamosújvári főegyház Rubens-képének, Szent-Gergely-oltárának és körmeneti lobogójának fénykép-felvétele.

„Világosító“ apostolunkról készült többrendbeli festett vagy nyomtatott képek; melyek az örmény királyi család megkereszteltetését ábrázolják.

Lehetőleg egy Ájvázovszky-féle festmény, e világhírű örmény tengerfestő műveiből.

Örmény néptypusok a hazában és keleten.

Közintézetek vagy egyesek birtokában levő örmény jellegű régiségek (arany-, ezüst-nemű, ékszerek s egyéb iparművészeti tárgyak).

A Dániel-család által a beköltözés óta ereklye gyanánt őrzött, művészi kivitelű püspöki kereszt; mely le is fényképeztetett Dániel Pál országgyűlési képviselő intézkedése folytán.

A nemes gróf Karátsonyi-család ősi emléktárgyai, a mennyiben örmény eredetűek, s kiállítatásukra a családtagok hazafiás buzgalmától méltán remélhető engedély megadatnék. Ugyanez áll azon történeti okiratokra is, melyek e főuri család levéltárában őriztetnek.

Fénykép-felvételek az erdélyi örmény városok nevezetesebb közintézeteiről.

Táblázatos átnézete az örmény számjegyeknek, alphabetnek és hangjegyeknek.

Az erdélyi örmények ősi lakhelyének, a századok óta romban heverő, de jelen állapotában is imposans királyváros: Áni romjairól és építészeti maradványairól felvett körülbelől negyvenre menő fénykép, a szamosújvári gymnasium birtokában.

Az örmény királyi család czímer-képei az ó- és középkorból.

Az Ántonián Simon, volt újvidéki lelkész által hosszú időn át gyűjtött, s az örmény királyok érmeit teljesen magában foglaló, jelenleg a bécsi mechitharista szerzet muzeumában őrzött nagybecsű éremgyűjteménye.

A román földön őseink által épített nagyszerű árdsesi templom fényképe. (Mintázata a bukaresti román nemzeti muzeumban látható.)

A római pápák részéről az örmény nemzethez intézett leiratok, főleg a kereszties hadjáratok korából.

A szamosújvári templom egyházi öltöneyei közt fentartott örmény püspöki ornatus.

Az ugyanezen város határán talált nevezetesebb római korbeli régiségek.

Örmény iparosok részéről a kiállításra szánt alkalmi készítmények.

Egy-két szoborminta, régi örmény házak homlokzatának fülkéiben elhelyezett képszobrokról.

Déchy által keleti utazásából magával hozott örmény hangszer.

Örmény zeneszerzők művei. (Hangjegyek.)

Pecsétlenyomat a budapesti nemzeti muzeum, Ipolyi-féle örmény egyházi pecsétjéről.

Népismei szempontból figyelmet érdemlő örmény ruhaviseletek, házi butorok vagy egyéb háztartási eszközök.

A hazai örmény családnevek teljes katalogusa, azok történeti magyarázatával.

Szamosújvár lobogója, címere és pecsétje, esetleg ugyanazok Erzsébetvárosból is.

Kézimunkák az örmény leányiskolákból.

A Gábrus által készített óriási földteke (globus) és mesteri kivitelű varázsszekrény. Az örmény játék-eszközök kollekcziója.

Szamosújvár határának természetrajzi specialitásai.

Ugyancsak városunk kertészeti, gyümölcsészeti és méhészeti terményei.

Mutatvány a szamosújvári kénes gyógyforrás vizéből, s ennek végyelemzése.

Örmény élelmi és konyha-cikkek és csemegék.

Az örmény hagyományos ételek leírását, s azok tüzetesen ismerttetendő készítési módját magában foglaló „Hazai örmény szakácskönyv.”

A Lipszében kiadott „Armenische Bibliothek“, — s Velence és Bécs némely örmény nemzeti díszmunkái és nyomdatermékei szintén kiállíthatók.

Végül egyesek által e célból önként bejelentett cikkek; a menyiben azok örmény tárgyúak vagy vonatkozásúak.

De egyelőre bizvást befejezhetem a rendszertelenül felhalmazott tárgyak katalogusának eme kísérletét, jól tudva, hogy azt teljessé tenni nem állhat itt feladatom-

ban, — s minden olvasónak szabadságára hagyva az általam is mélyen érzett hézagokat, a maga részéről, a rendszeres gyűjtés megkezdésekor, egyik vagy másik oldalról teendő figyelmeztetés útján pótolni.

Befejezésül még csak pár megjegyzést tartok szükségesnek azok figyelmébe ajánlani, kik az itt megpendített eszmét tényleg keresztülvinni magokban tiszteletre méltó hajlamot és hivatást éreznének!

A mennyiben ugyanis nagylelkű örmény főurak áldozatkészsége lehetővé teendi az „örmény kiállítási osztály“-nak körülbelől a fentjelzett keretekben való létesíthetését, remélhetőleg az „örmény ház“ mérsékelt költséggel leendő felépítése után fenmarad talán némi csekély pénzalap a szükséges fényképek, s egyéb ethnográfiai tárgyak mellett arra is, hogy egy-két szokásos típus-utánzatot (viasz-alakot) is állítsunk be kiállítási helyiségünkbe, más néprajzi tárlatok mintájára, — melyek a kiállítás után akár a budapesti néprajzi muzeumban, akár a szamosújvári gymnasium muzeumában lennének állandóan elhelyezendők.

Minthogy pedig mindezek keresztülvitele — ha ugyan akarunk valamit elérni, s nemcsak utólagosan sajnálkozni a terv kivételének elmulasztásán, — olyannyira sürgős eljárást igényel, hogy a hátralevő rövid idő tekintetéből, a szükséges előértekezlet akár a szamosújvári szoborúgy kapcsán, akár önállólag, de további késedelem nélkül volna megtartandó, hogy az ügy érdemében mielőbb eljárni lehessen: ezúttal is hangoztatnunk kell, miszerint valóban itt az ideje, vagy erőlyesen megragadni a tényleges kezdeményezést, vagy azután — miről ismét nem tehetnénk! — e szép, fontos, s üdvös kihatásában talán kiszámíthatatlan eredménnyel kínálkozó cél eléréséről, a melyre hosszú ezeréven át csak egyszer nyílik alkalom, fajunk elvitázhatlan szellemi hátrányára, végleg lemondani!

Philarmén.

Világosító-Szent-Gergely.

1. Ki pogányok istenének
Hűn hódoló hive :
Tiridát, a zsarnok király,
S dühtől vérző szive,
Bösz haraggal bálványoknak
Embervérrel áldoz ;
Istent hívöt és remélöt
Örökre elátkoz.
2. É g é g h é á c z tartománynak
E r i z a város'ban,
Hol Diána istenasszony
Állott a templomban,
Tiridát s főemberei
Virágfüzérékkel
Oltárát és az ő szobrát
Ékesítették fel.
3. De Gergely, bár hív embere
Tiridát királynak,
Nem áldoz — hisz' szive tiltja —
Diána bálványnak.
— Kivánom, hogy te is imádd,
A kit én tisztellek ;
Áldozz a nagy istennőnek,
Előre intelek !
4. — Ezt nem teszem — mondá Gergely —
Egy Istent imádok ;
Mint keresztény igaz hívő,
Csak hozzá imázok. —
— Csodálkozom, szólt a király,
Hogy idegen lévén,
Egy Istent tisztelsz és imádsz,
Tőlem mit se félvén.
5. Te mindenkor teljesítéd,
A mit parancsoltam,
Azért én is hozzád mindig
Kegyess és jó voltam.
Rég ideje, hogy ismerlek
S bajod nem volt velem ;
Nem tudom, hogy mi az oka,
Mért szegülsz most ellen? —
6. Mire Gergely ekkép felelt :
— Isten parancsolja,
Hogy a szolgáló földi urnak
Háláját lerójjá.
Én is hiven szolgáltalak,
Tisztellek téged ;

- De imádni Istent fogom,
S töled mit se félek! —
7. A király most felindulva
Gergelynek e tettén:
— Tudd meg tehát, hogy e naptól
Mindent elvesztettél.
A jutalmad büntetés lesz:
Gyalázat és halál...
8. Igy veszszél el, kinok között,
Ki barátom valál! —
— Nem úgy uram, felelt Gergely,
Jutalmat munkámért,
Egyedül Istentől várok,
Szenvedés- s halálért!
Arany-ezüst-, kőből-fából
Faragott bálványnak,
Térdet hájt'ni sohsem fogok:
Megyek a halálnak! —
9. — Legyen a mint te akarod,
Mond a király bösen,
Téged kinoztatni foglak
S élted pokol léssen...
Szádba zablyát, s mint baromnak
A hátadra terhet;
Ki Dianát nem tiszteli,
Nagyobb kint is lelhet! —
10. Rendithetetlen hitében
Semmi sem zavarja:
Felakasztás, megvesszőzés,
Füstnek bűzös szagja,
Tíz bakolegény vesszeje,
És meghurczoltatás,
Istenben hinni s remélni:
Neki csak biztatás.
11. Maga elé állítja most
Haragvó Tiridát,
Nyájas szóval, barátsággal
Véli akaratát
Teljesíteni... Szól szeliden:
— Gergely oh, mit mivelsz...
Balsorsomban ki osztozál,
Magadtól elüzesz?
12. Számkivetve valék és te
Ott is fölkerestél;
Viszontagság- s harczaimban
Mindenkor részt vettél.
Elveszteni tenmagadat
Oh miért akarod?

- Lásd szivem bocsátni kész még...
Nyujtsd ide hát karod! —
13. — Parancsolj velem, mint tetszik,
Oltsd ki életemet,
Hadd nyerjem meg én mielőbb
Az örök, szép mennyet! —
— Nem fog abban kedved telni,
Viszonza a király,
Hosszas, kínos halál annak,
Ki velem szembe áll! —
14. A kinztatás ezer faja:
Böven foly a sok vér;
De a király búsan látja,
Hogy ezzel mit sem ér.
— Élhetsz-e még? oh mond nekem?
Kiált fel a király,
Ennyi kin még nem rettent meg,
Mire a sok viszály? —
15. — A vér, melyet én hullatok,
Örök élet magva!
Mond a szent hős, s lángtól fénylik
Átszellemült arca.
Ujból kinpad és sajtógép,
Forró olom s tövis:
De erejét nem törí meg
Rendületlen ő is.
16. A sok kinzás már nem használ,
Uj dolgokat próbál:
Tisztséget és méltóságot
Igér a bösz király.
De e perczen jó Ártávászd
Király fővezére:
— Hatalmas Tiridát király!
Pallost a fejére!
17. Ánák fia, ki apádat
Choszrovot megölte,
Gyilkos kézzel a véres tört
A szívébe döfte. —
— Parancsodat halljátok hát,
Szóla most Tiridát,
Verjétek erős bilincsbe
Ánáknak a fiát!
18. Válársábád városában
Kigyóknak mély verme:
El vele! s mint gonosztevőt
Dobjátok őt ebbe!
Mérges kigyók és viperák

- Marczangolják széjjel;
Ki Diánát nem tiszteli,
Az többé ne éljen! —
19. Mérges kigyók és viperák
Nem bántották Gergelyt...
Tizennégy év! — hosszú idő —
E veremben telt el.
Egy keresztény özvegyasszony
Titokban naponta
A kenyeret darabonként
Ó nekie hordta.
20. Ez időben történt vala
Rípszima esete,
Kinek feje szépségeért
Vérpadon esett le.
Tiridát, a durva király,
Megnyerni akarta;
De célját el nem érhetvén
Kinpadra hurczolta...
21. Mindezekért utólérte
Isten büntetése:
Gonosz lelkek megszállása,
Azok kísértése.
Chozrovituchd, a ki szelid
És erkölcsös nő volt,
Álmában egy angyalt látott
Ki feléje hajolt.
22. Angyal szólott: — Ha kiveszi
Gergelyt a veremből,
Király és a fényes udvar
Szabadul veszélytől. —
A látomást Chozrovituchd
Királynak elmondá,
A ki Oda nevű férfit
El is küldé hozzá.
23. Hosszú kötelet bocsát le
Verem fenekére,
És fenszóval ekkép kiált:
— Vajjon Gergely él-e!?
Jer ki tehát! mert az Isten
Ezt így parancsolta;
Azért jöttünk, hogy kivegyünk
Királyunk is mondta. —
24. Gergely, verem fenekében
Kötelet megfogja,
Megrázza azt, jelül hogy él
S derekához fonja.

- Kiemelték, elindultak,
Nagy örömmel mentek
Főemberek és a király
Elejébe jöttek.
25. Leborultak s bocsánatért
Hozzá esdekeltek...
Biztatón szolt velök Gergely,
Midőn tovább mentek:
— Hasonló ember vagyok én,
Miként ti: halandó;
Csakis Isten az egyedül,
A ki nem mulandó.
26. Ki teremtett napot, holdat,
Csillagot és földet;
Bocsánatot csak Ő adhat
Vétket is Ő büntet.
Én szivemből megbocsátok.
Buzgón kérem Istent:
Kegyelmével áraszszon el,
Feledjen el mindent. —
27. E perctől a pogány király
Isten szolgája lett:
Bálványokat lerombolja,
Templomot épített,
Melyben igaz Istent dicsér,
Király s alattvaló
Elhiszi, hogy egy az Isten,
Ő az imádandó.
28. Így lett Gergely Örményország
Igaz apostola,
Nemzetének térítője
S Világosítója.
Szenvedett, de ő vele volt
Az isteni ihlet...
Kit nemzete háladala
Igazán megillet.
- ~~~~~ Esztegár Gergely.

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei.

Közléteszi: dr. Temesváry János.

VII.

Gajzágó család (apanagyfalusi).

E magyar-örmény nemes család czímerverszerzője Gajzágó László orvostudor, előbb Doboka, később az azzal törvényesen egyesített Szolnok-Doboka vármegyének

főorvosa volt, kinek nem különben Sándor és László fiainak s valamennyi mindkét nemű törvényes utódainak, részint említett főorvosi kötelmeinek buzgó teljesítése körül 1862-ik év óta szerzett bokros érdemeinek, részint honvéd ezredorvosi és iskolaszéki elnöki minőségében tanúsított jeles szolgálatainak megjutalmazására annyival is inkább, mert nevezett czímerszerző az 1873-ik évi országszerte fellépett veszélyes epemirigy (kolera) megszüntetése körül kifejtett lankadhatlan tevékenységeért már előbb a Ferencz-József jeles rend lovagkeresztjével feldíszítve lett, I. Ferencz József király Ischlben 1879. aug. 5-én kelt czímerlevelével az a p a n a g y f a l u s i előnév használatának engedélyezése mellett magyar nemességet adományozott. A czímerlevél szövege a következő:

Mi első Ferencz József stb. Emlékezetül adjuk ezennel tudatván mindenekkel, kiket illet, hogy Mi személyünk körüli magyar Miniszteriumunk ideiglenes vezetésével megbízott miniszterelnökünk előterjesztése folytán kegyelmes tekintetbe és figyelembe véve orvostudor Gajzágó László Szolnok-Doboka megye főorvosa és Ferencz-József rend lovagja hívünknek Felségünk és Felséges Uralkodó házunk érdekében, nem különben Magyarhon és társországai közjávára az idő különbözősége és alkalom szerint tanúsított és kitüntetett, különösen pedig azon kiváló érdemeket, melyeket ő mint 1862-ik év óta megyei főorvos, ezen állásában, majd az 1873-ik évi veszélyes epemirigy megszüntetése körül ernyedetlen és eredménydús, Ferencz-József rendünk lovagkeresztjével jutalmazott tevékenysége által magának szerzett, tekintetbe véve továbbá, hogy Ő a szenvedő emberiség gyógyítására szentelt életpályáján hivatási kötelmei teljesítésében rendíthetetlen hűséget és fáradhatlan buzgalmat tanusit, mint honvéd ezredorvos és az iskolaszék elnöke is jeles szolgálatokat tesz, és hazafias érzelmei, tiszta jelleme s tekintélyes társadalmi állásánál fogva is honfi- és polgártársai előtt köztiszteltben áll, — nevezett Gajzágó Lászlót és általa hitese neje, született Lázár Karolinától származott Sándor és László nevű fiait s Isten áldásából netán ezután születendő mindkét nembeli

valamennyi törvényes ivadékát és maradékát, mind az imént említett kiváló érdemekért, mind pedig királyi kegyelmünk és kegyelmességünknel fogva, melylyel dicső emlékezetű Elődeink, a boldogult magyar királyok példájára mindazt, ki Felségünk és Felseges uralkodó házunk és Magyarországunk szent koronája iránt szép, jó és nemes tettek által magának érdemeket szerezni és az erény ösvényét követni törekszik, jutalmazni és hathatós buzdításul a jutalom kitűnő és maradandó jelével és emlékével feldiszíteni szoktuk, királyi hatalmunkból és különös kegyelmünk és kegyelmességünkkel Magyarországunk és társországai valóságos, igaz, régi és kétségtelen nemesi közé és sorába már az 1879. évi boldogasszonyhó 26-án kelt legfelsőbb határozványunkkal felveendőnek tartottuk, királyi kegyelmünk és kegyelmességünk bővebb tanuságául neki még az „apanagyfalusi“ előnév használhatását megengedvén, úgy hogy ezentül jövendő örök időkig fennevezett Gajzágó László s mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadéka és maradéka az „apanagyfalusi“ előnév használata mellett mindazon jogokkal élhessen és birhasson, melyekkel említett Magyarországunk és társországainak valóságos, igaz, régi és kétségtelen nemesi eddigelé törvény vagy hajdani szokás szerint bármikép éltek és birtak vagy élnek és birnak. — Mely iránta tanusított legfelsőbb királyi

Gajzágó cs. czimere.

kegyelmünk és kegyelmességünk bővebb tanuságául s a valóságos, igaz és kétségtelen nemesség örök időkig fenmaradandó jeléül Neki és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékának és maradékának következő czimert vagy nemesi díszjelt adtunk és engedtünk: Egy álló kék vitézvért, melyben zöld pázsitos talapzaton természetes színű őz előre szökdel, a felső két szögletben egy-egy ezüst csilagtól követve. A vért felső szélén koronázott, nyílt lovagsisak fekszik, jobbra és balra kék-ezüst sisaktaka-

rókkal, a sisak koronájából a vértben levőhöz hasonló őz emelkedik. Kegyelmesen elhatározván és megengedvén továbbá, miszerint ezen címert vagy nemesi díszjelt jövendő örök időkig többször nevezett és ezentúl már nemes apanagyfalusi Gajzágó László mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékaival és maradékaival együtt Magyarországnak és társországai valóságos, igaz, gyökeres és kétségtelen többi nemeseiként mindazon joggal, melylyel ugyanazok, törvény vagy hajdani szokás szerint éltek és birtak, vagy élnek és birnak, viselhesse és használhassa, ezen valóságos, igaz és kétségtelen nemesi címmel, hogy Őt és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékát és maradékát, minden rendű, állapotu, hivatalu, méltóságú és tekintetű egyének felruházottnak és díszesítettnek tartsák és ismerjék, nem csak akarjuk, de kegyelmesen parancsoljuk is. Minek emlékeül és örök jelül többször említett apanagyfalusi Gajzágó Lászlónak, s mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékának és maradékának apostoli magyar királyi függő pecsétünkkel megerősített jelen címeres nemesi kiváltság-levelünket tartottuk kegyelmesen kiadandónak és engedendőnek. Kelt a mi őszinte hívünk, tekintetes borosjenői Tisza Kálmán személyünk körüli magyar Minisztériumnak ideiglenes vezetésével megbízott miniszterelnökünk kezei által Ischlben, Ausztriában, kisasszonyhava ötödik napján, az Ur ezernyolczszáz hetvenkilenczedik, Uralkodásunk harminczegyedik évében.

Ferencz József s. k.

Tisza Kálmán s. k.¹⁾

Az apanagyfalusi Gajzágó magyar örmény nemes család címere tehát a következő: kék mezőben zöld pázsiton természetes színű őz előre szökdel, a felső két szögletben egy-egy hatágú ezüst csillagtól követve. Sisakdísz: koronából a vértben említetthez hasonló őz emelkedik. Foszladékok: jobbról és balról egyaránt kék-ezüst.²⁾

¹⁾ A címerszerző örökősei birtokában levő eredetiből.

²⁾ Nagy I. i. m. még nem tudhat, de Siebmacher I. i. m. sem tud e családról.

Gáspár család.

E nemes család czímerszerzője Gáspár Miklós, erzébetvárosi örmény kereskedő volt, kit nejével Csiki Annával, István, Dávid és Antal fiaival, nem különben Anna, Mária, Kata, Rebeka, Veronika és Teréz leányai-
val s mindkétnemű valamennyi törvényes utódaival együtt a hazai kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett érdemeinek, különösen pedig a hétéves háború költségeinek fedezésére a kincstárba önkényt beszolgáltatót nagyobb összeg megjutalmazása fejében Mária Terézia királynő 1761. október 25-én kiadott czímerlevelével nemesi rangra emelt. E czímerlevél szövege a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, Quod Nos cum ad nonnullorum Fidelium Nostrorum demissam intercessionem et commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis, et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Nicolai Gáspár, Civis et Quaestoris Oppidi Nostri in Transylvania Elisabethopolitani, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum, et occasionum varietate, tum vero negotiationi cum emolumento Vectigalium Nostrorum insistendo, et signanter quidem in moderni belli circumstantiis ad Aerarii Nostri rationem certam pecuniae summam offerendo, et praestando exhibuisse, et impendisse perhibetur: qualia ipsum, imo etiam maiora deinceps quoque exhibiturum et impensurum benigne confidimus, Eundem Nicolaum Gáspár, eiusdemque Coniugem Annam Csiki, Liberosque eorum Stephanum, Davidem, et Antonium, nec non Annam, Mariam, Catharinam, Rebeccam, Veronicam, et Theresiam iam natos, et in posterum divina benedictione e legitimo Thoro nascituros, haeredesque et posteros eorundem utriusque sexus universos, de supremae potestatis Nostrae Regiae, et Principalis plenitudine, Gratiaque speciali e statu, et conditione ignobili clementer eximendo in Coetum et numerum verorum, ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec

non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos annuentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut Ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri, et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure, et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, uti, frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque, et Posteriores eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga praefatum Nicolaum Gáspár, suosque praescriptos declaratae Benignitatis signum, veraeque et perfectae Nobilitatis Testimonium, haec Arma seu Nobilitatis Insignia:

Gáspár cs. címere.

Scutum videlicet militare erectum, linea per medium perpendiculari, et alia per centrum horizontali, in tres areas partitum: quarum prima ad dextram superior coerulea Monocerotis caput cum collo aureum tamen cornu, iubis et barba argenteis praeditum exhibet, huic subiectam coccinei coloris aream baltheus dextro diagonalis argenteus damascenici operis exornat, sinistram demum itidem caeruleam aream occupat brachium humanum cataphractura vestitum et ab uno sursum extensum, manu prehensum sertum aureum ex Lauri foliis compositum ostentans. Ipsum scutum premit Galea tornearia clathrata, seu aperta Regio Diademate redimita, situ ad dextram obliquo Nobilibus propria, inter duo bubali cornua hoc coeruleo, isto vero rubro monocerote scutario fastigiata, Laciniis seu Lemniscis a Cono Galeae in Scuti latera hinc aureis et coeruleis, illinc vero argenteis et coccineis venuste defluentibus, prout haec omnia in capite seu prin-

cipio praesentium Litterarum Nostrarum docta manu et arte Pictoris, genuinisque suis coloribus adumbrata, et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, Eidem Nicolao Gáspár praefatisque suis universis gratiose danda duximus et conferenda, decernentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut Ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus, eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum, et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri, veri, et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis Exercitiis militaribus, et Nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et Expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae, et indubitatae Nobilitatis titulo, quo Eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae hominibus insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque et Posteriores eorundem utriusque sexus universi valeant atque possint. Immo nobilitamus, damus et conferimus Harum Nostrarum Maioris et authentici sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Vigesima Quinta Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Septingente-

simo Sexagesimo Primo, Regnorum vero Nostrorum Vigesimo Secundo.

Maria Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Franciscus Bándi m. pr. ¹⁾

A Gáspár magyar-örmény nemes család czímere tehát a következő: A hasított pajzs jobb felső kék mezében ezüstös sörényü arany egyszarvu-fej jobbra néz, míg az alsó vörös mezőt jobb ezüst harántgerenda díszíti, a bal kék mezőben pedig egy pánczélos kar arany babérkoszorút tart a magasba. Sisakdísz: a koronából kinövő két bivalyszarv között, melyek jobbika kék, a bal pedig vörös, a czímerképpel azonos jobbra néző arany egyszarvu-fej. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst. ²⁾

Nép gyászdal

a legnagyobb hazafi **Kossuth Lajos** dicsőítésére.

*Hull az eső cyprus-ágra,
Kossuth Lajos sirhalmára;
Vagy tán nem is esőcseppek
Hanem szívből pergő könyvek
Omló zápora ?*

*Teste nyugszik koporsóban,
Lelke fénylik a magasban;
Onnét tekint le mi reánk
Megőrizvén ősi hazánk
Függetlenségét.*

*Lengjen áldás sirja fölött,
S a szabadság, melyért küzdött,
Alkotmányunk czedrusában
Éljen — az ég hatalmában
Ingadatlanul.*

*Áldva legyen hazánk földje,
Minden ellenségtől mentve;
De ha merné azt bántani,
Kardot rántunk megvédeni
Ernyedellenül.*

Murádin János,
ügyvéd Aradon.

¹⁾ Aradvármegye levéltárában az 1835-ik évi jegyzőkönyv 912. sz. alatt őrzött hiteles másolatából.

²⁾ Nagy Ivány i. m. (IV. 336. l.) a sisakdísz képező két bivalyszarvat elég tévesen elefánt ormányoknak nézi, Siebmacher I. i. m. (IV. 191. l.) pedig csak egyszerűen szarvaknak nevezi.

Emlékezetek az erdélyi örmények mult életéből,

melyet az örmények apostola: *Világosító-Szt-Gergely* 1858-ik évi ünnepén a szamosújvári örmény szertartású templomban mondott egyházi beszédben előadott **Lukácsi Kristóf**.

És megállapodék a Noe bárkája a hetedik hólnapban, a huszonhetedik napon Örményország hegyein.

Teremtés könyve 8. f. 4. v.

I.

Mai napon, melyen városunk védszentjének, Örményország és a nemzet apostolának, Szent-Gergelynek, kit az összes katholika egyház „világosító“ melléknévvvel tisztel, évfordulati ünnepét üljük, nem tehetek jobbat, nem hasznosabbat, nem a nagy szentnek tiszteletére méltóbbat s czélszerűbbet, mint ha nemzetünk és nemzeti egyházunk eredetét és nevezetesebb viszontagságait, alkalmas elmélekdedések kíséretében, rövid vázolatban előadom; illendő dolognak tartom ugyanis, hogy egy külön ajkú és külön egyházi intézményekkel biró egyházi község, nemzete és egyháza mult életének némi történelmi ismeretével birjon; mert nem szeretjük, nem becsüljük azt, mit nem ismerünk: ismernünk kell nemzetünket, nemzeti egyházunkat, annak intézményeit, szertartásait, hogy szeressük, becsüljük és tiszteletben tartsuk. Aztán ki az közületek, legyen az ezen egyházi községnek tagja vagy nem, ki látván azt, hogy mi a velünk együtt lakó, és minket minden oldalról környező népektől, nemcsak egy különböző ajkú népfelkezetet képezünk, hanem isteni tiszteletünket is az övékétől különböző nyelven és különböző szertartás szerint végezzük, — tudni ne ohajtaná: hol és mikor vette legyen ezen nemzet, ezen egyház eredetét? honnan és mikor származtunk legyen e tájékokra? minő okok birhatták őseinket eredeti hazájok odahagyására, és ily messzi földön, idegen ajku népek közt új lakhelyek keresésére? Várakozástokat sokáig függőben nem tartom, ki mondom mindjárt kezdetben, miszerint mi „menekültek“ vagyunk, és pedig nem politikai, hanem vallási menekültek, mint beszédem folytán bővebben ki fog világlni, melynek első részében nemzetünk és egy-

házunk nevezetesebb történeti emlékeit kezdettől a legújabb időkig; másodikban pedig azon tanuságokat fogom előadni, melyeket a történeti emlékekből vonhatunk, és azon kötelességeket, melyek azokból mi reánk, kik az örmény nemzetnek és egyháznak sorsosai és a történeti emlékeknek hagyományosai s örökösei vagyunk, háromlanak.

Eredeti hazánk Nagy-Örményország, Elő-Ázsiának egyik nagy kiterjedésű és termékeny tartománya; melyet az egykori földi paradicsomnak folyói Tigris, Euphrates és társai öntöznek¹⁾ és a melynek nagy számú, a fellegekkel vetélkedő hegyeinek egyikén: a nagy Araráton az özönvíz hullámaitól hányatott Nőe bárkája nyughelyet talált²⁾. A föld szinte minden népeinek nemzeti hagyományai és történetirői egyhangúlag Armeniára utalnak, mint az emberi nem bölcsőjére, a nemzetek egykori szülőföldére; és dicsőségöknek tartják eredetöket onnan származtathatni.

Nemzetünk ősrégi krónikáiban pedig olvassuk, hogy Háik az örmények ősapja a Bábel tornya építésénél közbejött nyelvzavar után, családjával és számos hozzátalazott híveivel Sennaar mezejéről visszament Ararát földére, holott is uralkodott ő, és utána fiai és azoknak ivadékai nemzedékről nemzedékre szinte két ezer évig. Örményországnak és a nemzetnek a Háik nemzetségéből származott uralkodói az ókor leghatalmasabb birodalmainak: a babiloniaiak, assyriusok, medusok és perzsák tözsomszédságában, ezen elsőrangú nagy hatalmasságok ellenében, nemzeti önállásukat és függetlenségüket állandóul fenn tudták tartani,³⁾ és az ős előkor ezen mívelt nemzeteivel polgárosodásban, míveltségben, béke és hadi intézményekben lépést tartottak.⁴⁾ Ezechiel proféta említi: miként Ararát lakosai a tengerek akkori királynéjával a

¹⁾ Teremtés könyve 2. f. 14. v.

²⁾ Teremtés könyve 8. f. 4. v.

³⁾ Strabo XVII. k.

⁴⁾ Mores magna ex parte Medis et Armeniis similes sunt. Strabo XI. k.

nagy és hatalmas Tyrus várossal és a phoeniciaiakkal kereskedelmi összeköttetésben állottak.¹⁾ Herodot történetíró pedig leírja a hajókat, melyeken az örmények hajdan az ország termékeit Euphrat és Tigris folyóin le Babilonba és Ninivébe szállították.²⁾ A műveltség és polgárosodás magas fokáról bizonyosságot tesznek az ókorban épült várak és városok fenmaradt nagyszerű romjai. A közlekedés, hajozás és földművelés előmozdítására országszerte vezetett csatornák nyomai. A világ színpadára utóbb fölmerült romaiakkal hol békés, hol háborús viszonyban éltek eleink, sőt a nagy Tigranes alatt nem egyszer dicsőséggel mérköztek meg velök, és a római császárok végre is azon joggal beérték, hogy az örmény királyok fejére magok tennék föl a koronát.³⁾ Sokat mondhatnék még őseinknek Krisztus születése előtt viselt dolgairól; hanem nem akarok a profán történet és pogány világ ezen sötétség borította századaiban időzni, és sietek által menni az evangelium világossága által felvilágosított Örményországba; itt még csak annyit mondván: mikép elődeink szintugy mint a földnek többi népei, az egy zsidót kivéve, Krisztus születése és az Evangelium elfogadása előtt több isteneket imádtak; ugy látszik mindazonáltal, hogy az örményeknél, kik az ősi tűzhelynél maradtak, és szemközt laktak Ararát hegyével és a Nőe bárkájával, az egy igaz Istennek ismerete és tisztelete sokáig fentartotta magát, mivel nekik külön nemzeti isteneik nem voltak, hanem isteneiket a szomszéd népektől kölcsönözték, így a chaldeusoktól vették a napnak, holdnak és csillagoknak, a perzsáktól a tűznek, víznek elemeknek tiszteletét, vagy is a Zoroaster vallását, a görögöktől végre Jupiternek, Apollónak, Diánának, Herculesnek és a többi istenek tiszteletét.⁴⁾

---

¹⁾ Ezechiel 27. f. 14. v.

²⁾ Herodot 1. k.

³⁾ Ad orientem plus negotii cum Armeniis . . . Armenios victo rege Tigra-ne in hoc unum servitutis genus Pompeius assuefecerat, ut rectores a Nobis acciperent. Florus XII. F. — Lásd Cicero pro lege Manilia. — Dio Cassius in Nerone.

⁴⁾ Zela, — in ea templum est Anaitidis (Dianae) quae ab Armeniis colitur. Strabo XII. k.

A hámál.

— Elbeszélés. —

Irta : Lindau Rudolf. Fordította : dr. Eszlegár László. —

III.

A Galata-Seraj, vagyis a vizsgálati fogház Konstantinápoly minden nem európai lakosának réme. Egy börtön ez, melyben vádlottak és gyanúsak hónapokon át szenvedhetnek, a nélkül, hogy valamelyes ítélet sorsukat eldöntené. Sőt az is, a kinek ártatlansága kiderül, olyan foltot visz magával onnan, mely egész életén át rajta marad.

Ohánesz halvány arcza még fehérebbé változott és szemei még sötétebbeknek látszottak. Hangja azonban szelid maradt és nyugodt.

— Miért akar ön engem tönkre tenni?

— Nekem nem szándékom téged tönkre tenni, csupán pénzemhez akarok jutni. Add ide a harmincz fontot s többé semmi dolgom veled.

— Hogyan adjak harmincz fontot, midőn nekem nincs annyim. Hogy is nyulhattam volna én idegen pénzhez? Hiszen akkor én rossz ember... — tolvaj volnék.

— Nős hát én azt hiszem, hogy te az is vagy. Még egyszer: ide adod-e a harmincz fontot.

— Én nem kaptam annyi pénzt.

— Jól van! a többit majd szombaton fogjuk látni.

Mertens úr jelt adott Ohánesznek a távozásra, a ki az ő szokása szerint csendesesen el is távozott.

— Ez az ember nem néz ki bünösnek, — mondá Mertens úr, midőn Hádsi Mehemeddel ismét egyedül volt.

— Ki tud egy örményen keresztül látni? — visszonzá emez. Az én pénztárnokom nem tévedhetett. Ő tegnap mindössze két fizetést eszközölt. Az egyiknél checket adott. Egyáltalában készpénzt csak is Ohánesznek adott tegnap. A pénztár reggel rendben volt, s estve hiányzott 30 font. Okvetlenül Ohánesznek kellett azt megkapni.

— Nő hát, ha a dolog így áll — mondá Mertens úr — én fogok a dologban tovább kutatni. Szombaton

reggel majd találkozni fogok Önnel, mielőtt még lépéseket tenne.

Hádsi Mehemed elment, Mertens úr pedig magához rendelte a hámált. Barátságosan szólt hozzá, a minthogy ő általában igen finom és jó indulatú ember volt.

— Ohánnesz, te hallottad most, a mit Hádsi Mehemed mondott. Te tudod, hogy ő igen becsületes és barátságos ember, és ő bizonyára nem panaszolt volna be téged, ha nem volna hibádról meggyőződve. Megkaptad-e igazán a harmincz fontot? Mond meg nekem.

— Nem, uram!

— Talán nagy kísértésnek voltál kitéve s nem tudtál ellenállani. Ismerd ezt be. Én szívesen megbocsátanék neked és senki sem tudna arról, a mi történt Hádsi Mehemed sem vádolhatja téged sem nyilvánosan, sem titokban.

— Uram, ha én tolvaj volnék, mit használna nekem, ha ön ezt eltitkolná. Én azért csak tolvajnak maradnék. De én nem vagyok az. Higgye ezt el nekem Uram!

Mertens úr igen nagy zavarban volt. Szeretett volna a hámálnak hinni s benne megbizni, azonban mi legyen a török vádjával, panaszával. Mert ha ő ennek vissza is adná a harmincz fontot, a mi neki nagyon csekély áldozat volna, Hádsi Mehemed mégis csak azt hinné, hogy Ohánnesz volt a tolvaj.

— Nő most elmehetsz — mondá; — ez szomorú egy dolog. Majd meglátjuk, hogy fog végződni.

A mint Ohánnesz eltávozott, Mertens úr magához hivatta a ház legelső és legrégebbi szolgáját, az örmény Gomidát. Ez is olyan fajta ember volt, mint Kevork vagy Ohánnesz, csak hogy ő még mint gyermek elvesztette szüleit és özvegy volt utódok nélkül. Egyedül álló ember, kinek a mint látszott az volt szándéka, hogy azon bizalmi állásban haljon meg, melyen már harmincz év óta működött. Figyelmesen kihallgatta úrát a nélkül, hogy egy szót szólott volna, vagy egyetlen arcizmát megmozdította volna.

Kisebb közlemények.

Armenia, mint stratégiai pont. Az örmény földnek hadászati szempontból való nagyföntossága újabban egy még pályafutásának kezdetén levő folyóirat: a »Westöstliche Rundschau« azon czikkéből is következtethető, melyet a kéthetenként megjelenő szemlének Waschs Ottó őrnagy, Németországnak ez idő szerint egyik legjelesebb hadászati írója dolgozott ki, — s melyben Kis-Ázsiát mutatja be madártávlatból, — ráutalván annak a függőben levő keleti kérdések sorában elfoglalt nagyföntosságára; s kivált a hármas szövetség érdekei szempontjából világítva meg, az európai közérdeklődésre számítható tárgyát. Egyébiránt Örményország, Anatóliának minden időben a világháborúk átvonulásának fővonalául tekinthető harcztere volt, a hajdankortól kezdve a jelenkorig.

Páris ünnepén, mely a Notre-dame-templomban az orleansi szűz: Jeanne d'Arc tiszteletére tartatott, s nemcsak egyházi, de nemzeti szempontból is, a szent életű hősnő apothéozisát képezé, az óriás méretű bazilikában megjelent fényes gyülekezetben egy örmény püspök is volt látható: ki a pápai nuncius és vatikáni képviselő, valamint Richard párisi bíboros érsek, több francia és egy amerikai püspök körében, a legelőkelőbb helyek egyikét foglalá el, a fényes ünnepélyen. Forrásunk: (a »Magyar Állam«) az illető örmény püspök nevét nem említi.

Irodalom és művészet.

Szini előadás Szamosújvártt. A helybeli műkedvelő-társulat ismét derék dogot végezett. Pünkösöd másodnapján, (máj. 14.) a szamosújvári ev. ref. egyházközség javára bemutatta Berczik Árpádnak »Protectio« című vigjátékát. A három felvonásra terjedő darab mindvégig lekötötte a néző közönség figyelmét s elmesé fordulataival állandó derültséget okozott. A szereplők, ez alkalommal is jelét adták annak, hogy nem sajnálják a fáradságos tanulmányozást szerepeik szellemébe behatolni s a darab egyes alakjait, minél tökéletesebb játékkal bemutatni. Ennek köszönhetjük azt, hogy valóban élvezetes előadásban gyönyörködtünk. A főérdem azonban, e tekintetben a derék Vajna Károly, e jótékonycélú mulatság rendező-bizottságának elnökét illeti meg, ki e darabban is, melyben a minist. tanácsost személyesítette, nélkülözhetetlen volt. Játékában előttünk állott a becsületére féltékeny, tiszta jellemű hivatalnok s a gyermeke sorsán szeretettel csüngő édes atya. Az öcscsét beczégető, családja régi dicsőségén táplálkozó s annak jövője érdekében a cselszövéstől is vissza nem riadó Huszthy Alvinét, özv. Csipkés Benedekné játszotta nagy gonddal és könnyedséggel. A társulat a nagynéne szerepére, a ki egyik, avagy másik öcscsének kiváló tulajdonával ruhazza fel lépten-nyomon szeretetreméltó

öcscsét, jobb személyesítőt nálanál alig kaphatott volna. A fiatal Huszthyt dr. Esztegar László mutatta be; annyi szeretetreméltósággal ábrázolta a nagynéne elkényeztetett, de alapjában önállóságra törekvő kedvencét, hogy bárhol is számot tenne alakítása. Törekvése, megmutatni szerelme tárgyának: Falvainénak, hogy ő nem »babuska,« hanem komoly férfi, megkapó módon érvényesült játékában. Falvainét László Mariska k. a. ábrázolta. A vidám kedélyű, barátnéja sorsát szíven hordozó fiatal nő, kitűnő személyesítőt nyert benne. Méltó társa volt úgy játékában, mint érzelmében Szeréna személyesítője Harmath Ilonka k. a. Az ő egyéni szeretetreméltósága teljesen érvényesült szerepében. A komoly gondolkozású, tiszta itéletű, ártatlan kedélyű, szerelmes Szerénát láttuk, ki küzdeni tud szerelme és atyja jó hírnevének érdekében. Előadásában megragadó egyszerűség, társalgásában pedig a beszéd legparányibb árnyalatának is művészies érzékeltetése nyilvánult. Sikerült játékát két szép virágcsokorral jutalmazták; egyiket egyenesen Budapestről küldötte egyik tisztelője. A társadalmi romlottságot ostorozó, magát antik romáiban hirdető, valósággal azonban másokon élésködő Mócsing Fábiánt, a jótékony célra való tekintettel, Harmath Domokos volt szíves eljátszani. Régi gyakorlott műkedvelő, a kinek játéka nem hagy fenn kívánnivalót. A minden tehetség nélkül való s csak a protectio által hivatalhoz jutó és mégis sok oldalúsággal kérkedő Lehotay Lucziánt Bánya Elemer személyesítette. Benne az eredeti őshumorból van jókora adag s ezt, mindenik fellépte alkalomával, annyira a maga helyén tudja alkalmazni, hogy méltán tekinthető a közönség kedvencének. Veres Károlyt, ki a darabban a szorgalmas munkás és saját erején emelkedő hivatalnokot tünteti fel, Salamón Árpád mutatta be. Játéka egészen beleillett a kitűnő előadás keretébe, egyik jelenetében pedig, mint szerelmében csalodott, valóban megindító vala. A darabban előforduló kisebb szerepekben Bodor Sándor, Gönczy Mihály és Filep János kifogástalanul működtek. A közönség, melynek soraiban ott láttuk városunk színevát és a közel vidék több uri családját, teljes elismeréssel volt a kitűnő előadásért. A főbb szereplőket, egy párszor nyílt színen is kitáncsolta. Az előadást kedélyesen s igazán világos-viradtig tartó táncmulatság követte. A mint értesülünk, az anyagi siker sem maradt a másik megett; mert a felülfizetésekkel együtt, mintegy száz forint jut, tisztán, a jótékony célra. Valóban az ev. ref. egyházközség hálijára érdemes a műkedvelő-társaság, mely ez alkalommal is ily szép jövedelemhez juttatta. Felülfizetéseikkel a következők voltak szívesek a jövedelmet gyarapítani: Dr. Zakariás Józsefné 7 frt 60 kr., id. Bodor Bertalan 3 frt 80 kr., Tódorfi Domokos kir. táblai bíró (Marosvásárhely) 2 frt., s több névtelen két-két frttal.

Vásárhelyi Boldizsár.

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
